

Den första rebellen mot Uppsala-psalmboken

Samma år (1648) som Ignatius Meurer lät trycka och utgiva sina båda små psalmböcker "En liten psalmbook, Theruthinnan the förnämste psalmer, som i Gudz försambling siungas, äre insatte. Vngdomen til gagn och goda" och "En liten psalmbook. Therutinnan the förnämste psalmer, som i Gudz försambling siunges", utkom en psalmbok hos Henr. Keyser. Meurers båda psalmböcker byggde helt på den s. k. Uppsala-psalmboken och stodo trots den kraftiga reduktionen av psalmmaterialet tydligt på traditionens grund. (SGL, 1957, s. 19 ff och SGL 1958, s. 25 f.) Meurers båda psalmböcker ha fört den traditionella dispositionen vidare. Keyzers utgåva innebär ett avsteg från den mera auktoriserade psalmbokstypen av uppsalamodell.

Keyzers psalmbok kallas också för en liten bok. Den innehåller dock betydligt flera psalmer än Meurers båda små psalmböcker med respektive 121 och 69 psalmer. 1648 års psalmbok från Keyser har 151. Det fullständiga namnet på Keyzers psalmbok lyder: "Een lijten psalm book, Ther vthinnan några Konung Dawids psalmer och sköne andelige wijsor, som åhrligen vti Gudz församling brukas, äre vthwalde och insatte." Psalmboken är sammanbunden med Arndts Paradis Lustgård.

Man lägger framför allt märke till, att

Keyzers psalmbok icke har de fem huvudavdelningarna angivna. Indelningen i fem huvuddelar är ett genomgående drag för alla de psalmböcker under 1600-talets senare hälft som stå i uppenbart beroende av Uppsala-psalmboken och den tradition som man vill förknippa därmed. Keyzers psalmbok börjar dock med katekespsalmerna, "Catechismus författat i sånger". Där finna vi 1. "Tijo Gudz budh". 2. "Symbolum Lutheri". 3. "Symb. Nicenum". 4. "Te Deum laudamus D.M.L.". 5. Fader våravsnittet saknar helt rubrik. 6. "Om döpelsen". 7. "Om Herrans nattward".

Katekespsalmerna följes av det sedvanliga inslaget från Psaltaren, "Några konung Davidz psalmer". Liknelsepsalmerna saknas icke heller. "Några ewangeliska parabler." Högtidspsalmer med deras klara och tydliga anknytning till kyrkoåret finnes också där. 1. "Om Christi födelse". 2. "Om Christi pijna". 3. "Om Christi vpståndelse" (där rubrik saknas vid avdelningens början). 4. "Om Christi himmelfärd". 5. "Om then helge Ande". 6. "Om then H. Trefaldigheet".

Hittills kan Keyzers psalmbok trots vissa olikheter dock sägas stå på ungefär samma linje som uppsalatraktionens böcker. Men i den senare delen av psalmboken framträder mycket tydligt ett annat system. I det avsnitt, som väl

närmast skulle motsvara Meurers psalmböckers femte huvudavdelning "Åtskillige psalmer om allehanda nödtorfter", möter en mycket brokig samling under rubriker. Den ger en god bild av sammanblandningen mellan psalmer, som rätteligen borde höra till kyrkoårsavsnittet, hymner och mera kasuistiskt material. Där finns "sköna andeliga loffsånger", "om Christi mandoms annamelse", "Jungfrw Mariae loffsång", "S. Simeonis loffsång", "om dödzens tyrannij, och orsaken ther til, nemliga synden", "morghon och affton loffsånger", "affton loffsånger", "några loffsånger effter måltijdh", "några loffsånger emoot döden", (rubrik saknas även här vid avdelningens början), "några sånger til the dödas begraffning", "lyckönskning öfwer brudgumme och brudh" (rubrik saknas vid avdelningens början. Ist. = "En psalm i brudehuus"), "een böön-wijsa i pestilenz", "om the tolf dagsens stunder". "een christeligh wijsa som kallas thet gyllende ABC", "een tröstelig böön til Christum, stält vthi en wijsa", "en huushållares dagelige böön" och "en gudeligh förberedelses sångh til then Helga nattwarden".

Det största flertalet av Keyzers psalmer äro från Uppsalapsalmbokens material. Men det finns dock exempel på psalmer från annat håll. Där möter psalmen "Ah Herre Gudh i högden boor". Det är en psalm, som förekommer i åtskilliga psalmböcker. Det gäller inte minst Keyzers egna. I den swedbergska psalmboken finns den upptagen och därifrån kom den med in i biskoparnas edition av 1695. Det är nr 366 respektive 309. Några andra psalmböcker, som ha

den med, kunna nämnas såsom t. ex. Meurers "En liten psalmbook" 1650, Meurers mycket intressanta "Thenna Nyia hand-book" av samma år, där psalmen förekommer i appendixet "hwarvthinnan wijdh hundradhe psalmer, loffsånger och andelige wijsor, som elliest gudelige, på somblighe orter brukelige och vthi andre psalmböcker intet tillfinnandes äre", vidare Keyzers "Een lijten psalmbook" 1651, strängnäpsalmboken "Een christeligh psalmbook" 1652, som trycktes av Zacharias Brockenius, göteborgstrycket "Een nyttigh psalmbook" 1674, som upplades av Amund Grefwe, Keyzers "En ny fullkombligh psalmbok" 1677, och "årsbarnet", som finns i Kege-lius' "Tolff andelige betrachtelser", Keyzers "En nyttigh psalmbook" 1682, som även den hör samman med Kegelius' betraktelser och den likaledes 1682 upplagda "en fullkombligh psalmbook", som också har samröre med Kegelius. Den senare psalmboken kallas också för "Then swänksa psalm-boken". Slutligen kan nämnas, att psalmen ingår i Åbopsalmboken 1673, där den återfinns i appendixet. I minst ett 30-tal manual- och psalmbokstryck kan man hitta psalmen "Ah Herre Gud i högden bor, se til wår nød och jämmer stor".

I Keyzers psalmbok 1648 ha vi också psalmen "Allena til Gudh sätt titt hopp fast". Liksom föregående psalm har den vunnit en aktad plats i både den swedbergska psalmboken och i rikspsalmboken 1695. Den synes ha varit ännu mera spridd än föregående psalm. Båda ha ofta följts åt.

En psalm, som finns i Keyzers psalmbok 1648 men som icke tillhör uppsala-

traditionen, är "All then stund så widt kommet är". Till skillnad från de båda tidigare nämnda försvann den vid tiden för den stora psalmboksrevisionen och saknas i både Swedbergs och den karolinska psalmboken. Den var visserligen icke på långt när så spridd som de ovan nämnda men den var ingalunda okänd i tidens psalmböcker. I den göteborgska psalmboken av 1659 finns den och likaså i "Ett lijtet manuale eller hand-book" 1674 från Göteborg. Grefwe har den med även i "een nyttigh psalmbook" från samma år. Av övriga göteborgstryck kan nämnas "Manuale eller een ny hand-book" 1668, manualet 1670 och därmed också i 1672, 1673, 1679 och 1682, "Een nyttigh hand-book" 1675 och i en lång rad psalmböcker från Göteborg. Psalmen förekommer naturligtvis också i flera andra psalmböcker med andra tryck-orter.

Intressant är förekomsten i Keyser psalmbok 1648 av "Grates nunc omnes". Den är förhållandevis sällsynt i psalmböckerna under 1600-talets senare hälft och har av mig blott återfunnits i Meurers "En liten psalmbook" 1650, Meurers psalmbok 1659 (?), (Jfr NTBB 1917, s. 206 f.), Meurers "Een lijten psalmbook" 1663 och Keyser psalmbok 1682. Det är ju mer än märkligt, att Keyser, som gav ut så många olika slags psalmböcker, icke synes ha placerat denna psalm i någon psalmbok mellan 1648 och 1682.

Psalmen "Herre Jesu Christ min högsta tröst" upptages av Keyser 1648. Psalmen förekommer ett dussintal gånger, innan den ändrar ingress och kommer att bli mera känd som "O Jesu Christ, min högs-

ta tröst". Som sådan möta vi den första gången i den redan tidigare omnämnda "En fullkombligh psalmbook", tryckt av Keyser 1682, med tvillingnamnet "Then swänska psalm-boken". Jfr vad som ovan sagts om Kegelius-trycket hos Keyser. Från denna psalmbok går den vidare till swedbergska psalmboken med nr 296 och till rikspsalmboken med nr 255.

Till det för uppsalatradicjonen främmande psalmmaterialet hör den mycket vanliga "Min högsta skatt, o Jesu kiär, Tu kiälla rik af nåde", som efter att ha förekommit i en mängd psalmböcker och andaktsböcker återfinns i 1694 års psalmbok som nr 292 och i 1695 som nr 252. Som enda exempel kan erinras om två landsortstryck nämligen "Thenna nyia psalmbook", tryckt av Daniel Kämpe 1670 i Linköping och "En wandringzstaaff eller lijten psalm- och bönebook", tryckt av Boëtius Hagen i Västerås 1679. (Jfr David Lindquist, Studier i den svenska andaktslitteraturen under stormaktstidevarvet, Lund 1939, s. 132 ff.)

En annan mycket vanlig 1600-talspsalm, som Keyser inför, är "När wij i högsta nöden stå". Den har sin givna plats i otaliga psalmböcker och saknas inte heller i flera kända och lästa andaktsböcker. Den överlevde den stora räkenskapsdagen och finns i swedbergska psalmboken som nr 364 och som nr 307 i 1695 års rikspsalmbok.

Kanske icke fullt så populär var "När tigh går hungers nödh", som dock kan beläggas i åtskilliga psalmböcker av betydelse. Även den räddas över i den swedbergska psalmboken som nr 375 och därifrån kommer den till karolinska psalmboken som nr 318.

Mycket ofta förekommande är också "Nu låt oss Gudh vår Herra". Minst över 50 gånger har den tagits med i olika slags psalmböcker från Stockholm, Göteborg, Åbo och Strängnäs, innan den kom till swedbergiska psalmboken som nr 402 och som nr 342 i 1695 års rikspsalmbok.

Te Deum "O Gudh wij lofwe tigh" finns hos Keyser i två versioner, under det att uppsalapsalmboken blott har en möjlighet.

Det är av intresse att lägga märke till att Keyser har tagit med "Siung min tunga", som sedan blev "Vp min tunga" i 1694 och 1695 års psalmböcker med nr 187 respektive 157. Den har sin plats i många psalmböcker av de mest skilda slag.

En livskraftig psalm är även "Tw ting Herre bedz iagh aff tig", som något förändrad återfinns i 1694 års psalmbok som nr 355 och i 1695 som nr 298. Man kan säga, att den i stort sett har samma "spridningsområde" som de flesta av här

nämnda psalmer. Den kommer med i Meurers tvenne psalmböcker från 1650 och fortsätter i Keyzers många olika psalmboksutgåvor, i Åbopsalmboken, i psalmböcker från Göteborg och i åtskilliga andra psalmböcker.

Slutligen kan den mycket välkända och ofta citerade "Widh the elfwer i Babylon" omnämnas. Vi känna den helt naturligt bäst från den karolinska psalmboken, där den har nr 102 och dit den kom via den swedbergiska psalmboken som har den som nr 117. Den var mycket spridd och förekom i bortåt ett 60-tal psalmböcker, innan den intog sin hedersplats i den klassiska psalmskatten.

Ett memento för den som får Keyzers psalmbok i sin hand och som ger sig tid att söka efter de gamla psalmerna: två psalmer saknas i registret nämligen "Itt barn är födt i Bethlehem" och "O Gudh hwem skal iag klaga, then sorg". De återfinnas emellertid på sid. 105 och 185.

Bengt Wahlström